

Zasebno poglavlje posvećeno je jednoj od izravnih posljedica tadašnjih korjenitih društvenih i demografskih promjena, a to je doseljavanje Morlaka u Šibenik i njegova predgrađa u periodu između Kandijskog i Morejskog rata (23-33).

Ključni podaci o žiteljima Šibenika i njegovih predgrađa izneseni su u poglavlju *Prezime- na, obitelji i rodovi prema popisima 1684.-1713.* (51-261). Nakon kratica i uputa za čitanje slijedi vrlo detaljna prezimenska baza podataka prema šibenskim prostorno-demografskim cjelinama: Grad (od Abbasa do Žornate), Dolac (od Adžića do Županovića), Varoš i Crnica (od Adžića do Žonjića) i Mandalina (od Armenčića do Vukšića). Baza podataka načinjena je pregledno – abecednim redom navedena su prezimena šibenskih obitelji s podacima o gradskim župama u kojima su živjeli pojedini članovi obitelji, a navedene su i datacije popisa stanovništva iz kojih su podaci preuzeti. Osobito je informativan dio baze u kojem su na temelju detaljne analize bilježničkih spisa i drugih izvora za svako prezime kronološkim redom navedeni svi dostupni podaci o članovima pojedine obitelji. To poglavlje nadopunjuju podaci o prezimenima, obiteljima i rodovima koji u popisima “nedostaju”, a doneseni su u dijelu naslovljenom *Miscellanea* (267-285). Abecednom popisu tih obitelji autor je pridružio razmatranja o socijalnoj topografiji, neplemičkoj gospodi i obrtnicima, težacima, Crničanima u Varošani u Gradu, Šibenčanima iz Bahće, Donjeg i Gornjeg polja, doseljenicima iz Senja, Bakra, Bosne i Hercegovine te naposljetku, o šibenskim Bugarima i Židovima.

Čitateljima će osobito korisni biti prilozi (289-345) s detaljnim popisima stanovnika po župama (1684.-1713.), a doneseni su i popisi birača rektora crkve sv. Lovre u Morinju (1666.-1700.).

Snalaženje olakšava *Kazalo toponima* (347-352), a na kraju se nalazi popis izvora i literature (353-357).

Najvrjedniji znanstveni doprinos ove monografije svakako je taj što su njezinim objavljivanjem kvalitetno nadograđene dosadašnje spoznaje o šibenskoj demografiji i antroponimiji don Krste Stošića, Ante Šupuka i Ivana Ostojića, a sukladno suvremenim znanstvenim uzusima postavljene su i nove znanstvene smjernice za daljnja istraživanja ove vrlo važne i nedovoljno istražene povijesne tematike. Osim što je monografija Kristijana Jurana o starim i novim stanovnicima Šibenika i njegovih predgrađa u metodološkom smislu izvrstan model za rad na temama iz demografije i antroponimije, nadamo se da će potaknuti i druge znanstvenike na daljnja istraživanja te da ćemo u budućnosti imati prilike čitati slične studije o Šibeniku, ali i o drugim dalmatinskim komunama.

Iva Kurelac

Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150), ur. Zrinka Nikolić Jakus, Povijest Hrvata, sv. 1, gl. ur. Zoran Ladić, Matica hrvatska, Zagreb 2015., 655 str.

Slijedom projekta *Povijest Hrvata* pokrenutog sa svrhom priređivanja sinteze povijesti hrvatskih zemalja od srednjega vijeka do kraja 20. stoljeća, koji je započeo 2007., a iz kojeg je 2013. godine izašao peti svezak pod naslovom *U potrazi za mirom i blagostanjem. Hrvatske zemlje u 18. stoljeću*, Matica hrvatska objavila je 2015. njezin novi svezak. Radi se o kronološki prvom svesku edicije *Povijest Hrvata*, koji nosi naziv *Nova zraka u europskom svjetlu. Hrvatske zemlje u ranome srednjem vijeku (oko 550 – oko 1150)*, a čija je urednica Zrinka Nikolić Jakus. Sinteza opseže 655 stranica i podijeljena je, u skladu s koncepcijom čitave serije, na tri velike cjeline.

Prva obuhvaća temeljne razvojne sastavnice povijesti Hrvata u ranome srednjem vijeku, druga se fokusira na regionalnu povijest toga razdoblja, a treća stavlja povijest hrvatskih prostora u međunarodni kontekst. Osim popisa izvora i literature nakon svakog poglavlja, djelo je također popraćeno i bogatim ilustracijama i povijesnim kartama, te naposljetku kazalom osobnih imena i kazalom zemljopisnih pojmova.

Prva cjelina *Opći pregled – temeljne razvojne sastavnice* (3-342) broji četrnaest poglavlja. Hrvoje Gračanin autor je poglavlja *Kraj antike na hrvatskim prostorima* (3-36), u kojemu daje pregled stanja na hrvatskim prostorima (Južna Panonija i Dalmacija) tijekom kasne antike i na prijelazu u rani srednji vijek. Ante Birin u radu *Pregled političke povijesti Hrvata u ranome srednjem vijeku* (37-72) najprije se osvrće na tijek procesa doseljenja Slavena na području Ilirika i na pisane izvore koji svjedoče o tome, kao i na teorije o doseljavanju Hrvata te njihov kasniji dolazak pod franačku vlast. Potom prelazi na razdoblje narodnih vladara, stvaranje neovisne hrvatske kneževine, vladavinu kralja Tomislava i njegovih nasljednika, razdoblje Kraljevstva Hrvatske i Dalmacije, pa sve do dolaska Arpadovića na vlast. U poglavlju *Razvitak hrvatskog etničkog identiteta* (73-88), autor Neven Budak istražuje pitanje podrijetla Hrvata i pisana vreća koja svjedoče o tome, dajući detaljni pregled teorija o podrijetlu te završna razmatranja o stvaranju hrvatskoga etničkog identiteta, gdje zaključuje kako su Hrvati kao narod nastali tek na području antičke Dalmacije tijekom 9. stoljeća, a da je hrvatska etnogeneza u Dalmaciji, u smislu širenja hrvatskog imena na čitavu zajednicu, započela s Trpimirom. Autor Damir Karbić u poglavlju *Razvoj političkih ustanova* (89-122) obrađuje najprije formiranje i razvoj države na hrvatskom prostoru, koje je potrebno sagledati u dvije faze: fazu postupne transformacije rimskog svijeta (6.-8. st.) i fazu franačke (karolinške) uspostave političke vlasti i inkorporiranja novih naroda u sustav obnovljenog Rimskog Carstva. Nadalje se opisuju elementi političke strukture, odnosno uloga vladara (kneza, kralja), vladareve supruge, velikaša i plemstva. Isti autor u sljedećem poglavlju pod naslovom *Društvo* (123-132) stavlja fokus na dvije društvene skupine, plemstvo i seljaštvo, koje nisu bile podjednako dokumentirane u izvorima, te obrađuje razvojni tijek i glavne značajke svake od njih prema dostupnim izvorima. U radu *Gospodarstvo* (133-158) autorice Sabine Florence Fabijanec predstavljaju se grane gospodarstva: poljoprivreda, vinogradarstvo, maslinarstvo, ribarstvo, novčarstvo (vrste kovanog novca te mjerni sustav), razne obrtne djelatnosti (kožarstvo, mlinarstvo, obrada tekstila, keramika, talioničarstvo i kovanje, brodogradnja) i trgovina, te se objašnjavaju pojmovi koji se koriste za razne upravne jedinice (ager, alodij, curtis, predij, villa, vicus). Ante Nazor u svojem radu *Ustroj hrvatske vojske u ranome srednjem vijeku* (159-172) zaključuje kako je hrvatska vojska u ranome srednjem vijeku imala kopnenu vojsku, koja je u sastavu imala konjaništvo i pješništvo, te ratnu mornaricu, te je moguće da se ustroj vojske temeljio na snažnoj banskoj vojsci i županijskim (teritorijalnim) postrojbama. O ranom kršćanstvu govore dva poglavlja autora Trpimira Vedriša. U prvome poglavlju *Pokrštavanje i rana kristijanizacija Hrvata* (173-200) bavi se pitanjem pokrštavanja i kristijanizacije, od koga i kada su Hrvati pokršteni, te naglašava značaj veze između pokrštavanja odnosno kristijanizacije i oblikovanja crkvenih i političkih struktura. U drugome poglavlju, *Crkva i vjerski život* (201-236), isti autor prikazuje crkveno uređenje tijekom kasne antike i njegovo nasljeđe očuvano u okrilju srednjovjekovnih crkvenih institucija, razvoj crkvenog uređenja do sredine 12. stoljeća u Hrvatskoj i Dalmaciji, te se dotiče i pitanja najranijih oblika redovništva i samostanskog života, štovanja svetaca, vjerskog života žitelja hrvatskog ranog srednjovjekovlja i njihove osobne pobožnosti. Damir Karbić i Branka Grbavac potpisuju rad pod naslovom *Pravo i pragmatična pravna pismenost* (237-253), u kojem se

najprije predstavlja naslijeđe antičke pravne baštine, te utjecaj bizantskog i germanskog prava te crkvenog zakonodavstva u razvoju zakonodavstva i pravne znanosti na hrvatskom prostoru. Usko povezana s pravnim razvojem bila je i institucija notarijata, koja na tlu Hrvatske nije u tom razdoblju još postojala, ali se ipak mogu pratiti začetci njezina razvoja od 10. stoljeća kroz tri faze: a) doba prvih notara-skriptora, b) doba notara-svećenika, c) doba profesionalnih notara. U poglavlju *Intelektualni i kulturni razvoj. Latinska pismenost hrvatskog ranog srednjeg vijeka (255-271)* autorice Mirjane Matijević Sokol donose se brojni epigrafički (Splitski i Čedadski evanglijarij, vladarske isprave Trpimira i Muncimira) i diplomatski primjeri latinske pismenosti (natpisi biskupa Mauricija iz Novigrada i kneza Branimira iz Muća, epitafi Petra Crnoga, nadbiskupa Lovre i opatice Vekenege), koji su formirani na temelju kršćanskog svjetonazora i latinskog jezika. Autorica se također osvrće i na druge žanrove prisutne u tome razdoblju: pjesništvo (epitaf kraljice Jelene i splitskog nadbiskupa Martina) i literarno "historiografski" žanr (Supetarski kartular). Pregled kulturne ostavštine glagoljskih, ćirilčnih i latiničkih spomenika donio je Tomislav Galović u svojem radu *Hrvatska glagoljička, ćirilčička i latinička pisana kultura u ranome srednjem vijeku (273-295)*, dok je pregled umjetničkih i arhitektonskih ostvarenja od 550. do 1150. godine donijela Magdalena Skoblar u svojem radu *Likovna umjetnost i arhitektura (297-322)*. Cjelina završava poglavljem *Privatni život (323-342)* autorice Zrinke Nikolić Jakus, koja se fokusira na obitelj, kao osnovnu društvenu jedinicu, i na razne aspekte vezane uz nju: kako je izgledao obiteljski život, kakva su bila mjesta stanovanja, odjeća i nakit koji su se nosili, čime su se hranili, te kakvo im je bilo zdravstveno stanje.

Druga cjelina, *Regionalna povijest (345-491)*, započinje radom Hrvoja Gračanina i Silvije Pisk *Sjeverozapadna Hrvatska u ranome srednjem vijeku (345-366)*, u kojem su autori obradili prostor zapadnog međuriječja koji je u razdoblju ranog srednjeg vijeka bio preobražen dolaskom novih političkih čimbenika – Avara i Slavena. Hrvoje Gračanin obradio je područje *Sjeveroistočne Hrvatske u ranome srednjem vijeku (367-384)*, a Maurizio Levak *Istru i Koarner u ranome srednjem vijeku (385-414)*. U poglavlju *Gorski kotar, Lika i Krbava (415-426)*, Ante Birin daje pregled povijesti prvog središta ranosrednjovjekovne hrvatske kneževine te arheološke baštine, koja se podudara s onom iz područja između Save i Jadrana (nekolicina nalaza avarskog i franačkog kulturnog kruga, kao i proizvodi domaćih radionica). Za područje *Sjeverne i srednje Dalmacije u ranome srednjem vijeku (427-462)* poglavlje je napisao Ivan Basić, dok su za *Južnu Dalmaciju (463-477)* pregled donijeli Ivan Majnarić i Kosjenka Laszlo Klemar. Goran Bilogrivić autor je rada *Bosna i Hum/Hercegovina (479-491)*, u kojemu, ponajviše prema arheološkim nalazima, donosi kretanje i preklapanje kulturnih utjecaja iz okolnih krajeva i povezanost pojedinih područja Bosne i Hercegovine sa susjednim političkim tvorevinama, te govori o migracijama i promjenama unutar društvene strukture stanovništva do sredine 12. stoljeća.

Treća cjelina *Hrvatska u međunarodnom kontekstu (495-629)* sastoji se od sedam poglavlja. Hrvoje Gračanin u radu *Bizant na hrvatskom prostoru u ranome srednjem vijeku (495-516)* fokusira se na područje istočnog Jadrana kao interesne zone Bizanta, čiji se utjecaj mijenjao tijekom stoljeća, da bi, uslijed buđenja nove velesile Franačke, tijekom 9. stoljeća ojačao, a već u 11. stoljeću gotovo se potpuno izgubio. Ivan Majnarić napisao je naredna dva poglavlja. U prvome, pod naslovom *Karolinško, Otonsko i Sveto Rimsko Carstvo (517-532)*, autor zaključuje kako je Karolinško Carstvo glavni čimbenik postanka Hrvatske kneževine, prema čijim se političkim i društvenim kretanjima može vidjeti prijelaz vlasti hrvatskog vladara od istaknutog službenika u karolinško društveno-političkom sustavu na vladara samostalnog područja vlasti. U drugome poglavlju, *Papinstvo (533-548)*, isti autor iz zapisa u dokumentima papinske provenijencije

razmatra ranosrednjovjekovne odnose papa s hrvatskim vladarima, za koje smatra da ih je potrebno detaljnije promotriti sukladno vremenu u kojem u nastali. Lovorka Čoralić u svome radu *Venecija* (549-562) proučava hrvatsko-mletačke odnose, koji počinju već od razdoblja seobe naroda i početaka samostalnih državnih tvorevina, a naredna stoljeća ovog odnosa bila su označena konstantnim nastojanjima Mletaka da osvoje istočnojadransku obalu. Za obradu povezanosti hrvatskih prostora s *Južnom Italijom* (563-580) pobrinula se Zrinka Nikolić Jakus, a *Balkanske sklavinije i Bugarska* (581-608) predmet su obrade Trpimira Vedriša. Sinteza završava radom Zrinke Nikolić Jakus pod naslovom *Ugarska* (609-629), u kojemu autorica piše o nastanku najdugovječnije povezanosti i državne zajednice koju su hrvatski prostori imali s ikojom državnom tvorevinom, a koja će trajati čak preko 800 godina.

Matica hrvatska izdavanjem sinteze, pa tako i ovog sveska koji se bavi ranosrednjovjekovljem, daje značajan doprinos domaćoj historiografiji, kao i budućim studentima koji će, smatra, od ove sinteze imati velike koristi. Podjela sinteze na tri cjeline koje daju različita gledišta – temeljne razvojne sastavnice, regionalnu povijest te hrvatski prostor u međunarodnom kontekstu, omogućuje čitatelju da sveobuhvatno i s boljim razumijevanjem sagleda čitavo razdoblje ranoga srednjeg vijeka na našim prostorima. Prednost sinteze također je i u opsežnom popisu izvora i literature nakon svakog poglavlja, koji će koristiti i mladim, ali i iskusnijim znanstvenicima.

Sanja Miljan

Medieval Buda in Context, ur. Balázs Nagy – Martin Rady – Katalin Szende – András Vadas, Brill, Leiden – Boston 2016., 577 str.

Ugledna izdavačka kuća Brill objavila je zbornik radova *Medieval Buda in Context*. Glavni urednici ovog izdanja su Balázs Nagy, Martin Rady, Katalin Szende i András Vadas. Uz uvodni rad, zbornik sadrži ukupno 21 autorski rad, koji su podijeljeni u šest tematskih blokova. Na početku izdanja nalazi se popis slikovnih prikaza (*List of Figures*, X-XII), popis kratica (*List of Abbreviations*, XIII-XVI) te bilješke o autorima (*Notes on Contributors*, XVII-XXII).

Uvodni rad *Introduction* (1-21) potpisuje uredništvo, a u njemu se nalazi sažeta kronologija povijesti srednjovjekovnih naselja Budima, Óbude i Pešte koja su ujedinjena tek u drugoj polovici 19. stoljeća. Autori napominju kako su istraživanja u ovom zborniku uglavnom usmjerena na srednjovjekovni Budim, iako je isprepletenost i međuovisnost budimskih gradskih naselja često zahtijevala sveobuhvatan pristup. U uvodnom pregledu povijesti, autori su još ukazali na etničku raznovrsnost budimskih naselja, razvoj urbanih i crkvenih institucija, a također je dan presjek dosadašnje historiografije o srednjovjekovnom Budimu.

Prvi tematski blok, *History, Sources, Historiography*, zapravo je također uvodnog karaktera i opisuje razvoj srodnih i pratećih povijesnih znanosti i institucija za istraživanje srednjovjekovne Budimpešte. Zoltán Bencze u *The Budapest History Museum and the Rediscovery of Medieval Buda* (25-51) govori o povijesti budimpeštanskog povijesnog muzeja te o glavnim arheološkim istraživanjima u 20. stoljeću. István Kenyeres u članku *The Fate of the Medieval Archives of Buda and Pest* (52-68) upozna nas sa sudbinom arhivske građe i razvojem arhivskih institucija u Budimpešti. Budući da gradski spisi iz srednjovjekovnog razdoblja nisu sačuvani, od 19. st. započela je rekonstrukcija arhivske građe, prikupljanje isprava i povelja, uglavnom